

Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Âyetü'l-Kürsî Tefsiri

Mustafa Özel*

Exegesis of the Kursî Verse (Throne) by Sheikh al-Islâm, Esad Efendi

In this study, I have introduced a sample from Ottoman Turkish exegesis history. It consists of two sections. In the first section, I have given some introductory information about the life of the author, Sheikh al-Islâm, Esad Efendi, his works –published or unpublished–, and the main features of this exegesis of Âyat al-Kursî given in a pamphlet. Lastly, I have evaluated the sources of the exegesis and explained the method I followed in my study here. With the exception of one, I have searched through all copies of the work. This study is based on seven manuscripts and an uncritical print edition of the pamphlet. The Beyazıt State Library copy is used as the master copy in this study. In the second section, the text of exegesis of Âyat al-Kursî is elaborated.

Key words: Ottoman, Exegesis, Kursî verse of the Qur'an, Sheikh al-Islâm Esad Efendi.

Tarih boyunca Kur'ân-ı Kerîm bir bütün olarak hem sûre hem de âyet bazında tefsir edilmiştir.¹ Âyet tefsirleri içerisinde en çok ele alınan âyet-i kerime, halk arasında Âyetü'l-Kürsî adıyla bilinen Bakara sûresinin 255. âyeti olmuştur. Türkiye kütüphanelerinde yazma olarak bu âyetin tefsiriyle ilgili Türkçe,² Farsça³ ve Arapça⁴ çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.⁵

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. Metnin okunmasındaki değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Halil İbrahim Şener ve Dr. Bekir Özcan'a teşekkürü bir borç bilirim.

1 Günümüzde yaygınlık kazanan konulu tefsirin bir uzantısı olarak âyet eksenli akademik çalışmalar da yapılmaktadır. Örnek olarak bk. Burhan Baltacı, "Müdâyene Âyeti Tefsiri" (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998; Tuncay Erbaş, "Nahl Sûresinin 95. Âyeti Tefsiri" (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.

2 Esad Efendi'nin tefsiri dışında, şu eserler de kayıtlarda Tefsîr-i Âyeti'l-Kürsî başlığı altında yer almaktadır: Mustafâ b. İlyâs, İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Türkçe Bölümü, nr. 3896, vr. 99-101; Ayıntâbî Muhammed b. Hamza, Millet Ktp., Ali Emîrî Bölümü, nr. 7, vr. 29-31; Hüseyin b. Pîrî Adanâvî, Beyazıt Devlet Ktp., Bâyezîd Bölümü, nr. 327, vr. 16.

3 Fahreddin el-Huseynî Muhammed b. Huseyin'e ait bir eser, Süleymaniye Ktp., Murad Molla Bölümü, nr. 71'de olup, 139 varaktır.

Türkiye kütüphanelerinde en çok nüshası bulunan Arapça Âyetü'l-Kürsî tefsiri, Mansûr et-Tablâvî'nin *es-Sırru'l-Kudsî fî Tefsîri Âyeti'l-Kürsî* adlı eseridir. Bu eser üzerinde, Adem Ergül tarafından "Mansûr Sibt-u Nasîruddin et-Tablâvî'nin Hayatı ve Âyete'l-Kürsî Tefsirinin Tahkiki" adlı bir yüksek lisans tezi⁶ hazırlanmıştır.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, Osmanlı tefsir tarihinde sayısı çok da fazla olmayan Türkçe tefsir eserlerinden biri durumundaki Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin söz konusu âyet hakkında yazdığı risâleyi gün ışığına çıkartmaktır. Tefsire geçmeden önce, sırasıyla, müellifin hayatı, eserleri, Âyetü'l-Kürsî Tefsiri, bunun nüshaları ve bunların özellikleri, risâlenin genel özellikleri ve çalışmada izlediğimiz yöntem hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

-
- 4 Eserlerin yazarları ve buldukları kütüphaneler şöyledir: Ebu'l-Fütûh eş-Sa'rânî, Muhammed Halil, Nuru Osmaniye Ktp., nr. 233, vr. 49; Bedreddin Simavnevi, Köprülü Ktp., Ahmed Paşa Bölümü, nr. 329, vr. 1-180b; İsmâil Hakkı b. Yûsuf Trablusşâmî, İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Arapça Bölümü, nr. 4702, vr. 5; Sadreddin Muhammed b. Ebû's-Safâ el-Huseynî, Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa Bölümü, nr. 182, vr. 79-83; el-Emrî Muhyiddin b. Garsüddin, Süleymaniye Ktp., Laleli Bölümü, nr. 1864, vr. 82-122; Mollazâde eş-Şirvânî Muhammed Emîn, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bölümü, nr. 3712, vr. 11-19; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Bölümü, nr. 314, vr. 12-22; el-Mar'aşî Abdülazîz b. Muhammed, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bölümü, nr. 40, vr. 45-46; Muhammed b. Sâlih er-Rifâî Hasenî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 3074, vr. 49; Manisa İl Halk Ktp., nr. 139/1, vr. 40; Şeyhzâde Muhyiddin Muhammed b. Mustafâ el-Kocevî, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa Bölümü, nr. 121, vr. 333; Muhammed Muhyiddin Vefâî Muğlalı, Bâyezîd Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 82, vr. 105. Son iki ismin aynı zata ait olması muhtemeldir. İbn Ebî Yezîd Fethullâh, Bâyezîd Devlet Ktp., Bâyezîd Bölümü nr. 628, vr. 72; Süleymaniye Ktp., Fatih Bölümü, nr. 167, vr. 97 (Müellif hattı). Bu eserin dili konusunda kayıtlarda hem Türkçe hem de Arapça olduğu yolunda bilgiler bulunmaktadır. İbn Kemal'in de *Tesmiyetü Âyeti'l-Kürsî* adında bir tefsir olduğu bildirilmektedir. Bk. Ramazan Ege, "İbn Kemal'in Esrârü'n-Nahvî ve Dönemindeki Arap Dili Filolojik Çalışmalarına Kısa Bir Bakış" (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, s. 55.
- 5 Bikâî'nin eserini yayına hazırlayan Abdülhalim Enis, yazdığı girişte, yüzyıllara göre, Âyetü'l-Kürsî tefsiri yazan müelliflerin listesini vermektedir. Bk. Ebu'l-Hasen Burhâneddin İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *el-Fethu'l-Kudsî fî Âyeti'l-Kürsî*, nşr. Abdulkâkîm el-Enîs (Dubâi: Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Tûras, 2001), s. 61-69. Müstakil olarak tefsir edilen kimi âyetlerin listesi için bk. Erbaş, "Nahl Süresinin 95. Âyeti Tefsiri" s. 6 vd. Yazmalann yanında, matbu çalışmalar da vardır. Bu bağlamda Nazillili Muhammed Hakkî'nin *Hazinetü'l-Esrâr* (Kahire: Demir Kitabevi, 1306); Ebu'l-Hasen Burhâneddin İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî'nin *el-Fethu'l-Kudsî fî Âyeti'l-Kürsî*, nşr. Abdulkâkîm el-Enîs (Dubai: Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Tûras, 2001), s. 180; Celâleddin es-Suyûtî'nin *Âyetü'l-Kürsî: Me'ânihâ ve Fedâilühâ*, nşr. Yûsuf el-Bedrî (Tunus 1985); Muhammed Takî Felsefî'nin *Âyetü'l-Kürsî: Nidâü't-Tevhîdi's-Semâvî* (Tahran, ts.), s. 322; Haluk Nurbakî'nin *Âyet-el Kürsî Yorumu* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1998), s. 64 örnek olarak zikredilebilir. Nazillili Muhammed Hakkî'nin eseri, Celal Yıldırım tarafından *Hazinetü'l-Esrâr Tercümesi* adıyla (İstanbul: Demir Kitabevi, 1990) Türkçe'ye çevrilmiştir.
- 6 Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul, 1991.

Hayatı ve Eserleri

Zilkade 1096/Ekim 1685'te, İstanbul'da doğan Esad Efendi, Şeyhülislâm Ebû İshak İsmail Efendi'nin oğlu ve Şeyhülislâm İshak Efendi'nin kardeşidir. Çeşitli öğretim hizmetlerinden sonra, Selanik ve Mekke'de kadılık yaptı. 1738'de Avusturyalıların yenilgiye uğratılmasında önemli rolü oldu. İki kez Rumeli Kazaskerliğinde bulundu. Bunların ilki, Belgrad Antlaşması'nın akdi sırasında gerçekleşti (13 Mart 1744) ve on yedi ay kadar sürdü. 29 Ekim 1746'da bu göreve tekrar getirildi. Bu görevden de süresi dolmadan alındı. Az bir süre sonra, 20 Temmuz 1748'de şeyhülislâm oldu, ancak bu görevde on bir ay kaldıktan sonra azledildi. Azliyle ilgili çeşitli söylentiler olan Esad Efendi, önce Sinop, sonra da Gelibolu'da zorunlu ikamete tabi tutuldu. 1752'de İstanbul'a dönmesine izin verilmesinin ardından hastalanarak, 10 Şevval 1166/10 Ağustos 1753'te vefat etti. Mezarı, babasının İstanbul Çarşamba civarında yaptırdığı camiin haziresindedir.⁷

1. *Lehçetü'l-Lugat*. Eser, Türkçe'den Arapça ve Farsça'ya bir sözlük olup, Sultan I. Mahmud'a sunulmuştur. İlk kez 1210/1795'te⁸ basılmıştır. Latin harfleriyle de, 1999'da Ankara'da, H. Ahmet Kırkkılıç tarafından yayınlanmıştır.

2. *Atrabü'l-Âsâr*. XVII. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yetişen yüze yakın müşikîşinâsın biyografisinden ibarettir. Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Kimi bölümleri bazı araştırmacılar tarafından neşredilmiştir.

3. *Divân*. Muhammet Nur Doğan tarafından doçentlik tezi olarak hazırlanmıştır.⁹

4. *İtbâku'l-Etbâk*. Zemaşerî'nin *Etvaku'z-Zeheb*'ini tanzîr eden Abdülmümin İsfahânî'nin *İtbâku'z-Zeheb*'ine nazîre olarak Arapça yazılmış yüz bölümden ibaret bir eser olup, halen yazma olarak çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.

Kaynaklarda yazarın günümüze ulaşmayan bazı eserlerinden de bahsedilmektedir.

⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmâni* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308), s. 332-333; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), I, 238; Fındıklılı İsmet Efendi, *Şekâik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri*, nşr. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), s. 227-231; Muhammet Nur Doğan, "Esad Efendi Ebûishakzâde", *DİA*, XI, 338-340; Ahmet Kırkkılıç, "Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Lehçetü'l-Lugat* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999), s. x-xiv.

⁸ Sözlüğün basımı hakkında Doğan bu tarihi verirken, Kırkkılıç "Eserin basımı ise, H. 1216=M. 1810 tarihinde gerçekleşir" ve "Eser Matbaa-i Âmire'de H. 1126=M. 1801'de basılmıştır" ifadeleriyle iki farklı tarih belirtmektedir. Bk. Doğan, "Esad Efendi Ebûishakzâde" XI, 339; Kırkkılıç, "Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", s. xv.

⁹ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1990.

Tefsirle İlgili Çalışmaları

Kaynaklar Esad Efendi'nin eserlerinden bahsederken, kimisi tefsir çalışmalarından hiç söz etmemekte,¹⁰ kimisi genel olarak "Kur'an-ı Kerim tefsiri sahasında yazdığı çeşitli risâleleri" olduğunu belirlemekte,¹¹ kimisi ise bunları liste halinde sunmaktadır.¹² Esad Efendi'nin kütüphane kayıtlarında bulunan bu alanla ilgili eserleri şunlardır:

1. *Tefsîru Âyeti'l-Kürsî*. Yayına hazırladığımız bu eser,¹³ söz konusu âyetle ilgili kütüphanelerde en çok nüshası bulunan risâledir.
2. *Hulâsatü't-Tebyîn fî Tefsîri Sûrati Yâsîn*.¹⁴
3. *Rabbenâ Âyetlerinin Tefsîri*.¹⁵
4. *Tefsîru Âyeti'n-Nasr*.¹⁶

¹⁰ İbrahim Alâettin, *Meşhur Adamlar*, nşr. Sedat Simavi (İstanbul 1933-1936), II, 421-422.

¹¹ Muhammet Nur Doğan, "Esad Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999), I, 419.

¹² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 238; Cavid Baysun, "Esad Efendi", *İA*, IV, 359; Hasan Aksoy, "Esad Mehmed Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1979), III, 86-87; Doğan, "Esad Efendi Ebûishakzâde", *DİA*, XI, 339; Kırkkılıç, "Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", s. xiii-xiv.

¹³ Mezkûr risâleyi yayına hazırlarken yazar ve eserleriyle ilgili yaptığımız araştırmada, Cavid Baysun, Muhammet Nur Doğan ve Ahmet Kırkkılıç gibi müelliflerin ifadelerinden bu tefsirin yayımlanmış olduğunu öğrendik. Bk. Baysun, "Esad Efendi", IV, 362; Doğan, "Esad Efendi Ebûishakzâde", *DİA*, XI, 339; Kırkkılıç, "Şeyhülislâm Esad Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", s. xiv. Yaptığımız araştırmalarda bu tefsirin matbu nüshasına rastlayamamakla beraber, yazan belli olmayan bir Âyetü'l-Kürsî tefsirini incelediğimizde bunun Esad Efendi'nin risâlesi olduğunu gördük. Sâhib ve nâşiri Kınmî Hâcî Hâfız Mehmed olan bu eseri de (*Âyetü'l-Kürsî Tefsîri Tercümesi*, İstanbul: Dersaadet, ts.) yazma nüshalarla karşılaştırdık ve bunun kimi eksiklerle malul olduğunu tesbit ettik. Bunları da dipnotlarda gösterdik. Eserin hangi nüsha esas alınarak yayımlandığı konusunda kesin bir kanaate varamadık. Ancak dipnotlardaki nüsha farklılıklarına bakıldığında, matbu nüsha ile Bâyezîd nüshasının çoğu zaman örtüştüğü görülmektedir.

¹⁴ Süleymaniye Ktp., Laleli Bölümü, nr. 176, vr. 100; Süleymaniye Ktp., M. Arif- M. Murad Bölümü, nr. 163, vr. 185; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 258, vr. 111; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 270, vr. 90; Süleymaniye Ktp., Hamidiye Bölümü, nr. 1461, vr. 47-151; Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bölümü, nr. 771, vr. 77-181; Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bölümü, nr. 44, vr. 144; Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bölümü, nr. 23, vr. 9-109; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bölümü, nr. 51, vr. 2-125; Tîre Necip Paşa Ktp., Diğer Vakıflar Bölümü, nr. 35, vr. 16; İstanbul Büyük Şehir Bel. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bölümü, nr. 759, vr. 105; Milli Kütüphane Yazmalar Katalogu, nr. 236, vr. 11b-136b.

¹⁵ Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Bölümü, nr. 8, vr. 1-77; Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bölümü, nr. 771, vr. 1-68.

¹⁶ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bölümü, nr. 92, vr. 1-44; Süleymaniye Ktp., Hamidiye Bölümü, nr. 1461, vr. 6-21; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., nr. 163, vr. 13b-36b.

5. *Tefsiru Âyeti 've'l-kamera kaddernâhü'*.¹⁷

6. *Tefsiru Sûrati'n-Nebe'*.¹⁸

Âyetü'l-Kürsî Tefsiri

Adı geçen âyetin tefsirini yayına hazırlarken, kütüphanelerdeki mevcut yazma nüshalardan yedisini (Atif Efendi Ktp., Atif Efendi Bölümü, nr. 2791; Süleymaniye. Ktp., Pertevniyal Bölümü, nr. 96; Süleymaniye. Ktp., Nuri Arlasez Bölümü, nr. 94; Süleymaniye. Ktp., Şazeli Tekkesi Bölümü, nr. 5; Süleymaniye. Ktp., Halet Efendi Bölümü, nr. 23; Süleymaniye. Ktp., Hamidiye Bölümü nr. 56; Bâyezîd Devlet Ktp., Bâyezîd Bölümü; nr. 8050) kullandık. Çalışmayı bitirdikten sonra muttali olduğumuz matbu nüshayı da değerlendirmeye aldık. Bunların içinden, müstensihî ve istinsah tarihi en eski olan Bâyezîd Devlet Kütüphanesi, Bâyezîd Bölümü nüshasını esas aldık. Ayrıca Çorum İl Halk Kütüphanesi haricinde, diğer kütüphanelerdeki nüshaları da inceledik.

Nüshaların Özellikleri

1. Atif Efendi Ktp., Atif Efendi Bölümündeki 2791 numaralı eser, 107b-118-b yaprakları arasında olup her sayfada on dokuz satır, her satırda ortalama yedi kelime bulunmaktadır.

2. Süleymaniye. Ktp., Pertevniyal Bölümündeki 96 numaralı eser, 25b-38a yaprakları arasında yer almaktadır. Her sayfada on yedi satır, her satırda da yaklaşık yedi kelime vardır. Ferağ kaydından bu eserin, 27 Receb 1175 (h.) yılında, Hasan b. Huseyn b. Ali tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

3. Süleymaniye. Ktp., Nuri Arlasez Bölümündeki 94 numaralı risâle 23b-36a yaprakları arasındadır. Her sayfada on yedi satır, her satırda beş civarında kelime mevcuttur. Bu çalışmada kullandığımız bütün nüshalarda müellifin ferağ kaydı olmasına karşın Nuri Arlasez nüshasında, yazarın ferağ kaydı müstensih tarafından yazılmamıştır.

¹⁷ Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa Bölümü, nr. 633, vr. 181-186; Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi Bölümü, nr. 459, vr. 174-179.

¹⁸ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* (Dımaşk: Mektebetü'l-Müsenna, 1960), IX, 52; Muhammet Abay, "Osmanlı Dönemi Müfessirleri" (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1992, s. 165.

4. Süleymaniye. Ktp., Şazeli Tekkesi Bölümündeki 5 numaralı eser 1b-8b yaprakları arasında bulunmaktadır. Her sayfada yirmi beş satır, her satırda da yaklaşık sekiz kelime vardır.

5. Süleymaniye. Ktp., Halet Efendi Bölümündeki 23 numaralı tefsir, 1b-8a yaprakları arasında yer almaktadır. Risâlenin her sayfasında yirmi beş satır, her satırda ise, ortalama, dokuz kelime vardır.

6. Süleymaniye. Ktp., Hamidiye Bölümündeki 56 numaralı risâle 1b-10b yaprakları arasındadır. Her sayfada on dokuz satır, her satırda da yaklaşık dokuz kelime bulunmaktadır. Bu nüshada, giriş kısmında, eserin I. Mahmud'a ithaf edildiği bilgisi yer almaktadır.

7. Bâyezîd Devlet Ktp., Bâyezîd Bölümündeki 8050 numaralı tefsir 23b-31a yaprakları arasında yer almaktadır. Genelde her sayfada on dokuz satır, her satırda ise ortalama dokuz kelime vardır. Nüsha 1172 (h.) Muharrem'inin sonlarında, Ruscuklu Seyyid Feyzullâh b. Seyyid Muhammed tarafından istinsah edilmiştir.

8. Matbu nüsha: Müellif ismi yazılmadan, *Âyetü'l-Kürsî Tefsîri Tercümesi* adıyla yayınlanan eser, tarihsiz olarak İstanbul'da, Cemal Efendi matbasında basılmıştır. Kapağında "Sâhib ve nâşiri Kırımı Hâcî Hâfız Mehmed", "Taklîd edenler, 'inde'n-nizâm mes'ûl olacağı gibi, işbu mühr ile memhûr olmıyan nüshalara sahte nazarıyla bakılacaktır" ve "Me'ârif nezâret-i celîlesinin ruhsatıyla tab' olunmuşdır" notları yer almaktadır. On beş sayfa (2-16) olan tefsir, paragraflara ayrılmadan neşredilmiştir.

Nüsha İşaretleri

Çalışmayı hazırlarken kullandığımız nüshaları şu şekilde gösterdik:

- A. Atıf Efendi Ktp.
- B. Bâyezîd Ktp., Bâyezîd Bölümü.
- Hl. Süleymaniye. Ktp., Halet Efendi Bölümü.
- Hm. Süleymaniye. Ktp., Hamidiye Bölümü.
- M. Matbu nüsha.
- N. Süleymaniye. Ktp., Nuri Arlasez Bölümü.
- P. Süleymaniye. Ktp., Pertevniyal Bölümü.
- Ş. Süleymaniye. Ktp., Şazeli Tekkesi Bölümü.

Tefsirin Özellikleri

1. Tefsirin Arapça-Farsça karışımı, ağır sayılabilecek bir dil ve üslupla yazılmış bir girişe sahip olup, yazar bu bölümde risâleyi bazı dostlarının isteği üzerine kaleme aldığını ifade etmektedir.

2. Esad Efendi âyetin tam metnini verdikten sonra söz konusu âyetin faziletiyle ilgili altı hadis zikretmektedir. Bunlardan ilk dördünün hem metnini hem Türkçe'sini, son ikisinin ise, sadece tercümesini vermektedir. Hadislerin sıhhat derecesi üzerinde durmamaktadır.

3. Yazar daha sonra tefsirini *el-i'râb*, *el-beyân* ve *et-tefsîr* başlıkları altında sürdürmektedir. Esad Efendi, *el-i'râb* başlığı altında âyetin cümle çözümlemesini yaparken, klasik anlamdaki yöntemi izlediği görülmektedir. En uzun bölüm olan *el-beyân*'da işârî tefsîr izlerini görmek mümkündür. *et-tefsîr* başlığı altında ise, genel anlamdaki tefsirin karşımıza çıktığı görülmektedir. *el-i'râb* ve *et-tefsîr* bölümleri, hemen hemen, aynı hacimdedir.

4. Esad Efendi, Türkçe olan eserini Arapça bir ferağ kaydı ile bitirmektedir. Ancak, kendisinin de belirttiği gibi, zor anlaşılır bir üslup ve dil kullandığı için, tefsirin yazıldığı yer ve tarihi belirlemek oldukça güçtür. Atif Efendi nüshasında, muhtemelen müstensih tarafından, istinsah tarihinin dolaylı olarak söylenmeye çalışıldığı satırların arasına 1164 (h.) tarihi yazılmıştır. Bu da risâlenin müellifin vefatından iki yıl önce kaleme alındığını göstermektedir. Yalnızca Hamidiye nüshasında, [2/a], bulunan bir ifadede, eserin I. Mahmud'a ithafen yazıldığı belirtilmektedir.

Kaynakları

Muhammed Es'ad Efendi, söz konusu âyetin faziletiyle ilgili hadislere yer verirken, bunların ilkinin başında, "İmâm-ı Müslim, Sahîh'inde ... rivâyet eyler ki" ifadesinin dışında, hiçbir yerde, kaynak adı zikretmemektedir. Ayrıca ferağ kaydında eseri, "üstad derecesine ulaşanların sözlerine dayanarak" yazdığını belirtmektedir.

Çalışmayı Hazırlamadaki Yöntem

1. Risâleyi yayına hazırlarken, üzerinde müstensih adı bulunup istinsâh tarihi en eski olan Bâyezîd Ktp., Bâyezîd Bölümü 8050 demirbaş no.da kayıtlı olan nüshayı esas aldık. 2. Âyetlerin ait oldukları sûreleri belirleyerek,

hadislerin tahririni yaptık. **3.** Varak numaralarını ve sayfaları köşeli parantez içinde belirttik. **4.** Gerekli gördüğümüz yerlerde metni paragraflara böldük. **5.** Metin içindeki Arapça ibareleri Arapça, Türkçe kısmını ise Osmanlıca yayım esaslarına göre transkripsiyonlu olarak yazdık.

[23/b]¹⁹ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Hamd-i bî-kıyâs ü bî-ḥadd ve²⁰ şükr ü sipâs-ı lâ yü'add mine'l-ezeli ile'l-ebed. Ol Aferîdekâr-i şeş-cihet ü zemîn ü âsmân²¹ ve rûḥ-baḥşende-i ins ü cân. Ve mebbe-i²² perende ve cerendegân olan İzid-i Mennân Ḥazret'üne cedîr u şâyândur. Öyle İlâh-ı²³ Ḥayy ü Kayyûm ki, sine vü nevm ile gunûde olmakdan münezzeh ve müberrâ, ve semâvât ü arazîn ve mâ-fihâ ḥalkân [ve]²⁴ mülken irâde-i 'aliyye ve kudret-i celiyyesiyle vücûd-pezir ve hüveydâdur. Ve şalât ü selâm-ı nâ-ma'dûd ve dürûd-i sitâyîş-i ğayr-ı maḥdûd, ol kürsî-nişîn-i risâlet-i kübrâ, ve şeref-yâfte-i izn-i şefâ'at-i 'uzmâ, ihâtakârî-ı²⁵ 'ilm-i ğayb ile müsteşnâ olan Ḥabîb-i Cenâb-ı Kibriyâ, Ḥâtemü'r-rusûli ve'l-enbi-yâ, Muḥammedeni'l-Muştafâ, 'aleyhi efdâlü's-şalâti²⁶ve ezke't-teḥâyâ Ḥazretüne şâyeste ve revâ, ve âl ü aşḥâb-ı²⁷ etbâ'ına ḥarî²⁸ vü sezâdur.

Ba'de hazâ

Bu 'abd-i ḥakîr-i keşîru'l-'ışyân Muḥammed Es'ad-i nâ-tüvân, istid'â-yı ba'zî²⁹ ihvân-ı ḥullân ile (a'zam-ı âyât-ı Furkân-ı 'azîmü's-şân olan)³⁰ Âyet-i Kürsî'nün³¹ tefsîrini ve fezâil-i celîle ve (esrâr-ı ḥafîyye-i)³² cezîlesini lisân-ı Türki ile³³ ta'bîr ve taḥrîr, ve ḥasebü't-tâka, taḥrîre şürû' ve ibtidâ eyledüm.

¹⁹ A - بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

²⁰ M - ve.

²¹ H: züman.

²² M: mübdî'.

²³ B - ilâh.

²⁴ N + ve.

²⁵ N: ihâtakâ-i.

²⁶ M: şalavât.

²⁷ M: ve.

²⁸ M: aḥrâ.

²⁹ B ve M - ba'zî.

³⁰ Hm - a'zam-ı âyât-ı Furkân-ı 'azîmü's-şân olan.

³¹ Hm: Âyetü'l-Kürsî'nün.

³² Hm + esrâr-ı ḥafîyye.

³³ Hm + "ta'bîre ibtidâ ve ber-mücib-i eḥâdîş-i şerîfe a'zam-ı âyât-ı Kur'an-ı 'Azîmü'sşân olmağla, a'zam-ı selâtin-i cihân olan pâdişâh-ı 'âlem-penâh ve şehinşâh-ı 'azamet-sipâh seîr-ârâ-yı salṭanat-ı 'oşmâniyye ve şeref-baḥşâ-yi taḥtgâh-ı devlet-i 'aliyye fermân-fer-

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

[24/a] İmâm-ı Müslim, Şahîh'inde Übey b. Ka'b rağıyallâhü 'anh'dan rivâyet eyler ki,³⁴ Cenâb-ı mefhar-i enbiyâ vü mürselîn, Rasûl-i Rabbü'l-'ale-mîn ser-levha-i mecelle-i³⁵ mücellele-i risâlet ve hâtim-i metn-i metîn fenn-i bi'set-i muharram-i harîm-i muhterem³⁶ mazahtar-ı kerîme-i qosîniñ kab qosîniñ dena³⁷ fakan qab qosîniñ dena³⁸ Habîb-i Cenâb-ı Kibriyâ Muhammedeni'l-Muştafâ, 'aleyhi efđalü's-şalevâtî³⁹ ve ekmelü't-tehâyâ Hazretleri, bi's-se'âdeti ve'l-iclâl, buyurdılar ki⁴⁰: يا أبا المنذر، أ تدري أي آية من كتاب الله أعظم؟ قلت: لا إله إلا هو الحي القيوم. ف ضرب⁴¹ يا أبا المنذر⁴² في صدري و قال: ليهنئك⁴⁰ العلم، يا أبا المنذر⁴¹ Kur'an-ı 'Azîmü's-şân'da kangı âyet-i kerîme a'zamdur? Ben didim ki, لا إله إلا هو الحي القيوم Mubârek yed-i şerîfleri ile⁴³ şadıma laşme-i taşsîn idüp lûtîf ile buyurdılar ki: 'Yâ Ebâ Münzir!⁴⁴ 'İlm sana âsân olup sende rusûh bulsun.

ma-yı tâc-dârân ve âsâyiş-peymâ-yı 'âlemyân hâmi-i memâlik ü büldân ve mâhi-i şerâ-zime-i zûlm ü 'udvân, ma'delet-pîşe merhamet-endişe-i şevket-âver mehâbet-küster, elâ ve hüve's-sultânü'b-nü's-sultânü's-sultân, es-sultân el-gâzî Maħmûd hân hâlede'llâhü saltanatehü 'ilâ 'âhîrî'l-izmân hazretlerinüñ rîkâb-ı hümâyûnlanına 'arz ve inhâya, cedîr ü şâyân olmak şerefini ihrâz kaşdıyla hasebü't-tâka, taqrîr ü taħfîre ibtidâ ve şurû' eyledüm." Muhakkik notu: Bu bilgi, tarihsel olarak doğruluk payı taşımaktadır. Çünkü daha önce, müel-lifin eserleri hakkında bilgi verirken ifade ettiğimiz gibi, Es'ad Efendi, *Lehçetü'l-Lûgat* adlı kitabını adı geçen padişaha arz etmiştir. Bk. *Lehçetü'l-Lûgat*, s. 7.

³⁴ B: rivâyet ile; M -ki.

³⁵ M - mecelle.

³⁶ en-Necm 53/8.

³⁷ en-Necm 53/9.

³⁸ B: şalât.

³⁹ B: buyurdılar.

⁴⁰ N: ليسهل لك B: ليهنئك.

⁴¹ Müslim b. el-Haccâc Ebu'l-Huseyn, *el-Câmi'u's-Sahih* (İstanbul: 1992), I, 556, Müsâfirin, 44, hn. 810, (258); Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), II, 150, Salât, 352 (nr. 1460); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Müessesetü'r-Risâle, 1992), V, 58; el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alf, *Şu'abü'l-İmân*, nşr. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), II, 455 (nr. 2386); II, 456, (nr. 2587); Ebû Ubeyde Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Fedâilü'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), s. 229-230; İbnü'd-Durays el-Becelî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Eyyûb, *Fedâilü'l-Kur'an*, nşr. Gazve Bedîr (Beyrut 1987), s. 90-91 (nr. 186).

⁴² B ve M + olan.

⁴³ B: şerîflerityle.

⁴⁴ B: Ebe'l-Münzir.

Ve yine cenâb-ı şehinşâh-ı milket-i nübüvvet 'aleyhi ezke's-şalâti⁴⁵ ve't-tahiyye, ta'zîm-i 'azîm ile, ⁴⁶ الله لا اله الا هو الحي القيوم ya'nî Furkân-ı Hazret-i Rabb-i Rahmân'da⁴⁷ a'zam âyet, müşârun-ileyhâdur." buyurdılar.

Ve yine, mehbi⁴⁸-ı envâr-ı ehadîs olan zebân-ı mu'ciz-beyânlarıyla: من قرأ آية الكرسي في 49 دبر 50 كل صلاة حرقت سبع سموات فلم تلتئم حروقها حتى ينظر الله الى deyu قائلها، فيغفر له. و يبعث الله ملكا، فيكتب حسناته، و يمحو سيئاته إلى الغد من تلك الساعة⁵¹ buyurdılar. Ya'nî şol merd hîred-mend-i ihlâş-peyvend ki, a'kâb-ı hamse-i şalavât-i⁵² mefrûzada, âyet-i merkûmeyi tilâvet ve kırâat eyleye, âşâr-ı mağfirret [24/b] dişâr⁵³-ı tabakât-ı eflâkı süfte vü çâk idüp tâ ki şağş-ı mukri-i mezbûre Cenâb-ı Zü'l-menni ve'l-ihsân olan Rabb-i⁵⁴ Kerîm-i Mennân, 'ayn-ı rahmet ü gufrân ile⁵⁵ nazâr-ı 'inâyet-i eşer⁵⁶ buyurmaya, inşikâk-ı sipihr-i heft tîbâku't-tiyâm⁵⁷ ve irtikâk⁵⁸ bulmayup Cenâb-ı gaybdan 'azîmü's-şân fazl-i bî-girânından kârî-i mezkûrun⁵⁹ ol günden ertesi ol sâ'ate degin müsvedde-i ef'âlinden sevâd-ı seyyiâtı haqq ü sak, a'mâline rıbka-i 'ikâbdan raqabe-i fi'âli fek olup cüsmân-ı hâli palâs-pâre-i hatâyâdan te'arrî ve tahliye ve iksâ-i

⁴⁵ M: şalavât.

⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-Âliye* (Beyrut, ts.), III, 313, hn.: 3564; Ali el-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut ts., I, 563 (nr. 2539); I, 567 (nr. 2560); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), I, 454; Ebu'l-Hasen Burhâneddin İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Masâ'idü'n-Nazar li'l-İşrâfi 'alâ Makâsidi's-Süver* (Riyad: Mektebetü'l-Maarîf, 1987), II, 54.

⁴⁷ B: Rahmân'dan.

⁴⁸ B: محیط.

⁴⁹ B - في.

⁵⁰ Hl haşiye: "ed-dübüru dammeteynle. ed-dübüru dâl'ın şamme ve bâ'nın sükülüyle, "art, half" manasına ve bir nesnenün âhîrine dağî dirler".

⁵¹ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *el-Mevzûât* (Medine 1966), I, 243. Âlûsî (ö. 1270/1853) âyetü'l-kürsînin tefsîrini yaptıktan sonra, söz konusu âyetin fazîletiyle ilgili birkaç hadis zikretmekte ve şöyle demektedir: "Bunun fazîleti hakkında bir çok meşhur haber vardır. Ancak bunların bazısının aslı yoktur (örnek olarak bu hadisi vermektedir.), bazısı da son derece münkerdir." el-Âlûsî, Mahmûd el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Me'âni* (Beyrut 1993), III, 18.

⁵² N - şalavât.

⁵³ Hl haşiye: "dişâr gömlek üzerine giyilen libâs ma'nâsınadır".

⁵⁴ M - Rabb.

⁵⁵ B: gufrânıyla.

⁵⁶ B - eşer.

⁵⁷ B: tabakâtü'l-kıyâm; Hm: tabakâtü't-tiyâm.

⁵⁸ B: irtifâk.

⁵⁹ B: mezkûri.

hile-i hasenât ile⁶⁰ tezyîn ve tahliye kılındığını ketb ü tizbâr için bir melek-i kudsî meslek-i ta'yîn buyurmalarının bu hadîş-i şerif ile⁶¹ tebyîn⁶² buyururlar.

Ve aşhâb-ı kirâm-ı Cenâb-ı Seyyidü'l-enâmdan Ebû Hureyre radıyallâhü 'anh rivâyet eyler ki, ol mihr-tâb [endâz-envârlı]⁶³ ma'a'llâh ve Bedr-i münîr-i evc-i hidâyet-penâh 'aleyhi a'zamu şalevâtî'llâh Hzretleri 'ayn-ı 'ulûm ve hikem olan dehân-ı mu'ciz-beyânlarından es'ile-i âb-ı nâb-ı ehadîşi tesnîmü-⁶⁴s-seyelân ile irvâ-i zımâ'i⁶⁵ sâmi'in kılup: من خرج من منزله، فقرأ آية الكرسي، بعث الله سبعين ألفاً من الملائكة يستغفرون⁶⁶ و يدعون له. فإذا رجع إلى منزله، فقرأ آية الكرسي، Ya'nî bir kimesne⁶⁸ ki, cây-gâhından⁶⁹ hürûc kıla da âyetü'l-kürsîyi tilâvet eyleye, Cenâb-ı İzid-i Müte'âl ecnâd⁷⁰-ı melâ'ikeden yetmiş bin ferişte ba's ü irsâl idüp ol şahş-ı kârî' için [25/a] istiğfâr ve du'â iderler. Ol kimesne yine menziline 'avd ü rücû' deminde âyet-i merkûmeyi kırâat eylese, Cenâb-ı Hudâ-yı Rezzâk, iki gözi arasından fakr u fâkayı ref' ve nez' ider, deyu buyururlar.⁷¹

Ve dahî esedu'llâhi'l-gâlib, 'Alî bin Ebî Tâlib kerrama'llâhü vecheh ve radıya'llâhü 'anh rivâyet eyler ki: "İstimâ' eyledüm ol fâtiha-i nüşha-i nübüvvet ve hâtîme-i şafha-i bi'set 'aleyhi ebhe's-şalâti⁷² ve't-tahıyye menâr-ı envâr-ı füyûzât-ı ilâhiyye olan minberlerinde buyurdılar ki: "Bir kimesne⁷³ âyetü'l-kürsîyi her bir şalevât-ı mektûbe 'akîbinde⁷⁴ kırâat ve tilâvet kılsa, ol şahşî dühûl-i cennetden men' eylemez, illâ ancak mevt men' eyler. Ve ana müşâberet ve müdâvemet eylemez, illâ⁷⁵ ancak şiddîk ve 'âbid eyler. Ve bir kimesne⁷⁶ firâşine dühûl itdükde anı kırâat eylese, Hağ Celle ve 'Alâ

⁶⁰ M - ile.

⁶¹ B: hadîş-i şerifleriyle.

⁶² B: ta'yîn.

⁶³ N ve Hl: endâzlı; P, B: endârlı.

⁶⁴ B: nesîmü's-seyelân.

⁶⁵ B: irâde-i 'uzamâ.

⁶⁶ A. ve B: ل.

⁶⁷ es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşfü ve'l-Beyân*, Bâyezîd Devlet Ktp., Veliyyüddîn Efendi Bölümü, nr. 130, vr. 191a.

⁶⁸ B: kimse.

⁶⁹ A.: cây-igâhiden.

⁷⁰ B: cenâd.

⁷¹ B: buyurdılar; M: buyurur.

⁷² B ve M: şalevât

⁷³ M: kimse.

⁷⁴ A. ve Ş: aqâbinde.

⁷⁵ B ve M - illâ.

⁷⁶ M: kimse.

anuñ nefsinı ve (hem-civârını⁷⁷ ve)⁷⁸ hem-civârlarınıñ hem-sâyelerini emîn eyler.”⁷⁹ deyu buyurdılar.

(Ve)⁸⁰ Bir rûz-ı firûzda aşhâb-ı kirâm ‘aleyhim nıdvânullâhi'l-meliki'l-'allâm müzâkere iderler idi ki, Qur'ân-ı Kerim'de efdal-i âyet kangısı ola? Ol gürûh-i enbûhe-i cenâb-ı şîr-i Hüdâ, ya'nî 'Alî-i Murtezâ⁸¹ didiler ki, “Niçün âyetü'l-kürsiden ğaflet eylediñüz? Zîrâ bana Cenâb-ı dânenide-i ħabâyâ-yı ħikem ü 'ulûm ve şinâsende-i butûn-ı kitâb-ı Hayy ü Kayyûm olan Rasûl-i Hâzret-i Rabb-i 'Allâm 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm buyurdılar ki: “Yâ 'Alî! Seyyidü'l-beşer Âdem 'aleyhisselâmdur ve seyyidü'l-'arab Muhammed 'aleyhi's-şalâtü⁸² ve's-selâmdur, ve seyyidü'l-kelâm Qur'ân-ı 'Azîmü's-şândur, ve seyyidü'l-Kur'ân sûretü'l-Bakara'dür, ve seyyidü'l-Bakara âyetü'l-kürsîdür.”⁸³ [25/b] deyu nisâr-ı leâlî-i kelâm-ı ħikmet-encâm kıldılar.

⁷⁷ Hm: hem-civârlarını.

⁷⁸ B - hem-civârını ve.

⁷⁹ en-Nesâî, Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), s. 187 (nr. 100); el-Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, II, 459 (nr. 2396). Metindeki hadîs, Şu'abü'l-İmân'da iki ayrı hadis olarak yer almaktadır: 1- من قرأ آية الكرسي دبر - 1- من قرأ آية الكرسي دبر - لم يمنعه من دخول الجنة إلا الموت. ومن قرأها حين يأخذ مضجعه، أئنه على داره و دار جاره و دوريات حوله Beyhakî, bu hadis için “İsnadı zayıf” notunu düşmüştür. *Şu'abü'l-İmân*, II, 458 (nr. 2395). 2- من قرأ في دبر كل صلاة مكتوبة آية الكرسي، حفظ إلى الصلاة الأخرى. ولا يحافظ عليها إلا نبي أو صديق أو شهيد - Beyhakî, bu hadisin isnadının da zayıf olduğunu belirtmektedir. *Şu'abü'l-İmân*, II, 459 (nr. 2396); et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (yy. 1985), VIII, 114 (nr. 7532); et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nşr. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1985), IX, 31 (nr. 8064); el-Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr, *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967), X, 102; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Arrâk el-Kinânî, *Tenzihü's-Şerî'ati'l-Merfû'a* (Beyrut 1981), I, 288; el-Kurtubî, Muhammed b. Abdüllâh, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut, ts.), III, 269. Farklı lafızlarla aynı mana-daki bir hadîs de İbn Kesîr'in tefsirinde (I, 455) yer almaktadır. Müellif, hadisi naklettikten sonra, “münker cidden” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Bu hadisin metni şöyledir:

من قرأ آية الكرسي في دبر كل صلاة مكتوبة، لم يمنعه من دخول الجنة إلا الموت. ولا يواظب عليها إلا صديق أو عابد. ومن قرأها إذا أخذ مضجعه، أئنه على نفسه وجاره وداره والأبيات حوله.

⁸⁰ B ve M + ve.

⁸¹ M: el-Murtezâ.

⁸² Hm: şalevât.

⁸³ ed-Deylemî, *el-Firdevs*, nşr. Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), II, 324 (nr. 3471); el-Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'u's-Sağîr* (Beyrut, ts.), IV, 123 (nr. 4754); es-Salebî, *el-Keşfü ve'l-Beyân*, vr. 191a; ez-Zemaşşerî, Muhammed b. Umer b. Muhammed, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1995), I, 298-299. *Keşşâf*'ın hadislerini tahrîc eden İbn Hacer (ö. 852/1448) bu hadisin kaynağını bulamadığını, ancak *Firdevs*'in müellifi Deylemî'nin bunun zikrettiğini, oğlunun ise, tahrîc etmediğini kaydetmektedir. Bk. ed-Deylemî, *el-Firdevs*, II, 324.

el-i'râb

﴿كَاوِبِ اِللّٰه لا الٰه الا هُوَ﴾ kavli-i şerifinde *Allâh* mübtedâdur, *لا* de *لا*, nefy-i cins için olan⁸⁴ *لا* 'dur. *الله* *لا*, *لا* 'nun ismidür, muğadder *موجود* haberidür. Harf-i istisnâ olan *لا* *هاشِر* içündür. Zamîr-i munfaşıl, *Allâh*'a râci'dür, bedeldür mübtedânuñ haberinden,⁸⁵ *ياهُدِ* *Allâh* mübtedâ olup haberi, muğadder *واحد* 'dur. Ânifen i'râb olunan *mâ-ba'dî* vahdâniyyet ve ulûhiyyeti *Allâh*'a *هاشِر* u *هاشِر* müfid ve mü'ekked, haber *ba'de'l-haber*dür.⁸⁶ *وَالْهَكْمِ اِلٰهٍ وَاَحَدٍ لا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ* mişillidür.

﴿يَا هَبْرَ اِلسَّيِّءِ الْقِيَوْمِ﴾ ya haber *ba'de'l-haber*dür, *ياهُدِ* şıfatıdur, *ياهُدِ* mübtedâ-i mahzûfuñ haberidür, *هُوَ* 'den bedeldür.

﴿لَا تَاخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾ kavli-i şerifinde *لا* nâfiyedür. *فِي*'i müzâri'-i müenneşdür. Zamîr, mef'ûl⁸⁷ olup *حَيِّ* 'e râci'dür. *سِنَّةٌ*, fâ'ildür.⁸⁸ Cümlesi, *حَيِّ* 'ün şıfatıdur. *وَلَا نَوْمٌ*, *mâ-kaeble* ma'tûfdur.

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ kavli-i şerifinde *له* de *lâm*, harf-i cerrdür. *هَآ* zamîr-i bâriz-i muttaşıldur. *عَارِ* ve *مِعْرُور* muğaddem haberdür. *مَا فِي السَّمَوَاتِ* *دا* *ما* *فِي* *السَّمَوَاتِ* ile *مِعْرُور*⁹⁰ zarf-ı müstekar olup, cümlesi *ما* 'nun şılasıdur. Anuñ cümlesi,⁹¹ *مُواهَّهَار* mübtedâdur. Anuñ dağî⁹² cümlesi, şıfat *ba'de's-şıfat*dur. *مَا فِي الْأَرْضِ*, *mâ-kaeble* ma'tûfdur.

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ kavli-i şerifinde *مَنْ ذَا الَّذِي* *يَشْفَعُ* *عِنْدَهُ* *إِلَّا بِإِذْنِهِ*, istifhâm-ı inkârîdür, *مَآ*'nâyı nefidedür.⁹³ *فِي*'i müzâri'-i menfidür, fâ'ili muğadder *احد* 'dur. *تَاكْدِيرِي*, şıfat *ba'de'l-haber*dür. *عِنْدِ*, zarf-ı mekândur, zamîre müzâfdur, zamîr *Allâh*'a

Bu hadisin *Keşşâf*'taki metni şöyledir:

تذآكر الصحابفة رضوان الله عليهم أجمعين أفضل ما في القرآن. فقال لهم علي رضي الله عنه: أين أنتم عن آفة الكرسي؟ ثم قال: قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا علي، سيد البشر آدم، وسيد العرب محمد، (ولا فخر، وسيد الفرس سلمان، وسيد الروم صهيب، وسيد الحبشة بلال، وسيد الجبال الطور، وسيد الأيام الجمعة) وسيد الكلام القرآن، وسيد القرآن البقرة، وسيد البقرة الكرسي.

Hadis metninde parantez içinde verdiğimiz kısım, metindeki hadiste yer almamaktadır.

⁸⁴ M - olan.

⁸⁵ M: mübtedânuñ haberinden bedeldür.

⁸⁶ el-Bakara 2/163.

⁸⁷ N: mef'ûl.

⁸⁸ B: fâ'ildür.

⁸⁹ B: mevsûldur.

⁹⁰ M: mecrûrdur.

⁹¹ B: cümle.

⁹² M - dağî.

⁹³ A: nefyde.

râci'dür, يشفع 'nuñ mef'ûl-i fihisidür.⁹⁴ الّا, haşrı müfid, harf-i istişnâdur. [26/a] بأذنه de⁹⁵ ب harf-i cerrdür. إذن, ب ile mecrûrdur⁹⁶ ve Allâh'a râci'dür, zamîre⁹⁷ müzâfdur⁹⁸, يشفع 'nuñ⁹⁹ mef'ûl-i bih gayr-i¹⁰⁰ şarîhidür.

يَعْلَمُ ما يَبِينُ أَيَدِيهِمْ وَمَا خَلَفَهُمْ kavlı-i şerîfînde يَعْلَمُ, fi'l-i muzâri'dür, fâ'ili tahtında müstetir هو 'dür. مَا يَبِينُ de¹⁰¹ 102 ما mevşûledür, بين zarf-ı mütemekkindür, 'ye muzâfdur. Zamîr-i cem', maḥlûkâtдан ülü'l-'ilme râci'dür. Cümle-i zarfiyye,¹⁰³ mevşûlün¹⁰⁴ şılasıdır. Anuñ cümlesi يَعْلَمُ nuñ mef'ûl-i bih şarîhi-dür.¹⁰⁵ Anuñ daḥî cümlesi,¹⁰⁶ sıfat ba'de's-şıfatdur.

وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ kavlı-i şerîfînde و nâfiyedür, لا nâfiyedür. fi'l-i muzâri', cem'-i¹⁰⁸ gâ'ibdür, ve fi'l ve¹⁰⁹ fâ'ildür. de ب harf-i cerrdür. بَشَيْءٍ de ب harf-i cerrdür. ب ile mecrûrdur.¹¹² Cümlesi,¹¹³ يُحِيطُونَ 'nuñ mef'ûl-i bih gayr-i şarîhidür. من علمه 'de من harf-i cerrdür. علم, من ile mecrûr¹¹⁴ zarf-ı müste-karr olup Allâh'a râci', zamîre muzâfdur. Cümle-i zarfiyye, شَيْءٍ 'uñ sıfatıdır. وَلَا يُحِيطُونَ cümlesi, mâ-kaḥline ma'tûfdur. إِلَّا haşr içündür. de ب harf-i cerrdür,¹¹⁵ ما mevşûledür, شاء fi'l-i mâzîdür, fâ'ili tahtında müstetir هو 'dür, mef'ûli, mahzûfdur. Cümlesi, ما 'nuñ şılasıdır. Anuñ cümlesi¹¹⁶ ب ile mecrûr, بشيء 'den¹¹⁷ bedeldür, yâḥûd sıfat ba'de's-şıfatdur.

94 B ve M: fihidür.

95 B ve M: بأذنه.

96 B: mecrûr.

97 N ve B: zamîr.

98 B: muzâf.

99 M - يشفع 'nuñ.

100 M - gayr-i.

101 H - de.

102 M - ما.

103 A.: Cümlesi.

104 M: mevşûfuñ.

105 A.: mef'ûl-i bih gayr-i şarîhidür.

106 M - cümlesi.

107 M: وَلَا يُحِيطُونَ.

108 B - cem'-i.

109 M - ve.

110 A : بشيء.

111 M - ب.

112 Hm: mecrûr.

113 N: Cümle.

114 B: câr ve mecrûr.

115 N: cerrdür.

116 Hm - cümlesi.

117 M: بشيء.

وَسِعَ fi'l-i mâzîdür, وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يُدُّهُ حِفْظُهُمَا kavlı-i şerîfnde, fi'l-i mâzîdür, كُرْسِيُّهُ fâ'ildir, ¹¹⁸ ve Allâh'a râci', ¹¹⁹ ZAMİRİ MÜZÂFİDÜR. السَّمَوَاتِ mef'ûlidir, ¹²⁰ وَالْأَرْضَ ana ma'tûfdür. Cümlesi, ibtidâiyyedür, ¹²¹ وَلَا يُدُّهُ de vâv, 'âtifedür. لَا nâfiyedür, ¹²² يُودُ fi'l-i muzârî'dür, ZAMİR, mef'ûlidir. ¹²⁴ حِفْظُهُمَا da, حِفْظُ fâ'ildir. ¹²⁵ ZAMİR-i teşniye, semâvât ve arzâ râci'dür. Cümlesi, mâ-kaşablinde olan cümleye ma'tûfdür.

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ kavlı-i şerîfnde, 'âtifedür, هو mübtedâdür, العليّ haberdür, الْعَظِيمُ haber ba'de haberdür, ¹²⁶ يَا هُدُ الْعَلِيِّ 'nün şifâtıdır.

el-Beyân

Ma'lûm ola ki, [26/b] Qur'ân-ı 'Azîmü's-şân eşlâs-i selâse üzre nâzildür. Şülüşî, Zât-ı Bâri cellet 'azametühû'nün ve şifât ü tevhîd ü taqdîsünün ma'rifetine dâlldür. Bir ¹²⁷ şülüşî dağî umûr-ı şer'iyenün ¹²⁸ ma'rifetine dâlldür. Ve şülüşî-i şâlîşî dağî ¹²⁹ umûr-ı uşreviyyenün ma'rifetine dâlldür. Hafî degildür ki, Hağ Te'âlâ'nun zât u şifâtını işbâta delâlet ve vücûd ve vahdâniyet ve taqdîsini müstelzimdür. Pes imdi bu şülüş, emr u nehy, va'd ü va'ide delâlet eyleyen şülüşânına müsâvî, belki efđal oldu. Binâberin, âyetü'l-kürsî, 'ilm-i tevhîdi ve şifât-ı ulûhiyyeti mutezamın olmağla, a'zam-ı âyet-i Qur'âniyye oldu. Ve bu dağî ma'lûm ola ki, 'ilm ü zikr, ma'lûm ve mezkûra tâbi'dür. Her ne mertebe ma'lûm ve mezkûr eşref olursa, ¹³⁰ 'ilm ü zikr dağî eşref olur.

İmdi, mecmû'-ı ma'lûmât ve mezkûrâtuñ eşref ve a'zamı, Cenâb-ı Bâri' celle şânühûdür. Belki, Hazret-i Hağ Te'âlâ gayrıdan eşrefdür, demekden dağî müte'âldür. ¹³¹ Zîrâ kavlı-i mezbûr, mücâneset ve müşâkelet ihâm itmek ¹³²

¹¹⁸ B: fâ'ildir.

¹¹⁹ M: râci'dür.

¹²⁰ B: mef'ûlidir.

¹²¹ A, N ve Hm: ibtidâiyye.

¹²² A ve Hm: nâfiye.

¹²³ N ve B: يُودُ.

¹²⁴ B: mef'ûl.

¹²⁵ B: fâ'ildir.

¹²⁶ N: haberdür; B: ba'de'l-haberdür.

¹²⁷ B - bir.

¹²⁸ N: ker'iyenün.

¹²⁹ M - dağî.

¹³⁰ A ve Hm: olur.

¹³¹ B: müte'âldür.

¹³² B: ider

iktizâ ider. Cenâb-ı Bârî-i te'âlâ şânühû ise,¹³³ bidd ü nidd ü zıdd ü nazîr ü sebîhden münezzeh ve müberrâdur.

İmdi, her kelâm ki, Hağ Te'âlâ'nuñ nu'ût-i¹³⁴ celâlini ve şîfât-ı kibriyâsını müstemil ola, ol kelâm şeref ve 'azametde aqşâ-yı gâyâta ve eblağ nihâyâta bâliğdür. Fe-lâ cerem, âyetü'l-kürsî a'zam-ı âyât-ı Furkân-ı Kerîm olduğı muqaddemen zıkr olınan ehâdis-i şerîfle¹³⁵ ve sâir berâhîn-i 'adîde¹³⁶ ile şâbitdür. Ma'lûm ola ki, âyât-ı Qur'âniyye'den her biri nice nice esrâr-ı hikmet-şi'ârî hâvî¹³⁷ ve hezâr hezâr¹³⁸ âşâr-ı¹³⁹ hağâik-i diğârî muhtevîdür ki, derk ü iz'ânında 'uğûl-i kâşîra-i beşer dem-beste vü lâl ü havl¹⁴⁰-i tefehhümünde¹⁴¹ ticvâl-i hayâl sebk-i intikâl kelîl ü bî-mecâldür.¹⁴²

Ez cümle, a'zam-ı âyât-ı Furkâniyye [27/a] olan âyetü'l-kürsîde, الْحَيُّ الْقَيُّومُ kavî-i şerîfinde, ism-i Hayy'ün 'adedi, on sekiz olup, her bir 'adedi, biñ 'âlem ihyâ ve îcâdına işâret olmağın on sekiz biñ 'âlem halk olındı. Ve ism ü müsemmâsıyla ki,¹⁴³ 'hâ' ve 'yâ'dur. Bu vech üzre 'adedi yigirmi olmağla ism-i Vedûd'i mutezammin olduğından on sekiz biñ 'âlemde âşâr-ı muhâbbetullâh âşikâr ve ber-çarâr olduğınu muzhir ve mübeyyindür.

Ve ism-i Hayy'ün mutezammin¹⁴⁴ olan ism-i Vedûd'de, meveddet münderic olup ve meveddetün 'adedi dört yüz elli ve hürûfî dağî yalnız dört olmağla, 'aded-i mezkûreye zamm olındıkda mecmû'ı dört yüz elli dört olup, محمد رسول الله cümlesinün 'adediyle¹⁴⁵ müsâvî olmağla, ism-i şerîf-i Hayy'ün bâtını zımnında Habîbullâh olan Seyyidü'l-kevneyn'ün risâletine işâret olduğı¹⁴⁶ şînâsendegân-ı esrâr-ı hürûfa nâ-sefir ve âşikârdur.

¹³³ N: ileyhi.

¹³⁴ M: ve.

¹³⁵ N: şerîfeyle; B: şerîfîyle; Hm: şerîfe ile; M: şerîf.

¹³⁶ M: sedîde.

¹³⁷ N: câvî.

¹³⁸ N: hezâr.

¹³⁹ M: nûkât; P, N, Ş, B ve Hl: - âşâr.

¹⁴⁰ H.: havm.

¹⁴¹ M: tefhîminde.

¹⁴² N: mecâldür.

¹⁴³ M - ki.

¹⁴⁴ M: mütezammin.

¹⁴⁵ B: adedi ile.

¹⁴⁶ B: olındığı; Hm: olduğı.

el-Ḳayyûm ism-i şerifinüñ daḥî ma'nâ-yı i'câz-peymâsında¹⁴⁷ esrâr-ı mu'cize-i ḥafıyye vardır. Beyânı budur ki, ism-i şerif-i Ḳayyûm'ün müşeddedi maḥsûb olmak üzere 'adedi yüz altmış altı olup kelime-i **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** uñ daḥî 'adedi, 'aded-i'¹⁴⁸ Ḳayyûm ile müsâvî yüz altmış altı olmağın bu iki ism-i şerif ki, Ḥayy ü Ḳayyûm'dur, **مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ، اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ،** zikr-i şerifini (mutezamın ve)¹⁴⁹ müştemil oldukları şinâverân-ı biḥâr-ı esrâra ḥafî degildir.

Ve ism-i Ḥayy'ün aslı, **حَيِّ** idi, ba'de'l-idgâm **حَيِّ** oldu. Yâḥûd **حَيَو** idi, و **و** tarafda vâki' olup mâ-kabli meksûr olmağın¹⁵⁰ **ي** 'ya kalb olunup idgâm olunmağla **حَيِّ** oldu. Te'vili, ¹⁵¹ **أَزَلَ الْأَزْلَ** **حَيِّ قَبْلَ كُلِّ حَيِّ فِي** dimekdir.

Ve ism-i Ḳayyûm, kâ'imden şîga-i mubâlegadır. Ve te'vîlinde vücûh vardır.

Vech-i evvel, **بِتَدْبِيرِ أَمْرِ الْعِبَادِ فِي إِنْشَائِهِمْ وَ إِرْزَاقِهِمْ** ma'nâsınadır. [27/b] Ya'nî Ḥaḳ celle ve 'alâ 'ibâdı yaradup nızkandırmak tedbîr-i emriyle¹⁵² kâim demek ola. Bu vech, Mücâhid'den mervîdür. Zeccâc daḥî bu vechi ihtiyâr eylemişdür.

Vech-i şânî, **فَلَنْ يَقُومَ بِهَذَا الْكِتَابِ** ma'nâsına ola. Bu vech 'arabuñ, **العالم بالأمور** kâim dîmekdür ki, 'âlimün bih¹⁵³ dimekdir.

Vech-i sâlis, **عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ** ma'nâsına ola. Bu vech daḥî Kelbî'den mervîdür. İmdi, bu vücûh üzere ism-i Ḳayyûm, esmâullâh'dan Ḥâlık ve Mübdi' ve Rezzâk ve Ḥasîb ve 'Alîm esmâ-i şerifelerini¹⁵⁴ mutezamın olmuş olur.

Bir nükte-i celîle daḥî budur ki âyetü'l-kürsî, şîfât-ı ulûhiyyeti mutezamın ve müştemildür.

Evvelâ, **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** kavlı-i şerifi, şerîk ü şebîhi nefy ider.

Şâniyen, **الْحَيُّ** kavlı-i şerifi, sâir şîfâtüñ kıyâmına şart olan ḥayâtü işbât ider.

Sâlişen, **الْقَيُّومُ** kavlı-i şerifi, bî-bidâyet ü bî-nihâyet olan zâtü ile kâ'im olup maḥall ü mekândan münezzeh ve müstağnî oldığın¹⁵⁵ işbât ider.

¹⁴⁷ M: i'câz-nemâsında.

¹⁴⁸ B - 'aded-i.

¹⁴⁹ B - mutezamın ve.

¹⁵⁰ M: olmağla.

¹⁵¹ A: **أَزَلَ**.

¹⁵² A, Ş, B ve Hm: tedbîr emriyle; Hl, Ş ve M: tedbîr emri ile.

¹⁵³ Hl, M, N, P, Ş: 'âlim-i ber.

¹⁵⁴ B: şeriflerini.

¹⁵⁵ M: oldığın.

Râbi'an, لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ kavlı-i şerîfi, kendüden şân-ı ma'hlûkât olan¹⁵⁶ âfâtı nefy ider.

Hâmisen, لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ kavlı-i şerîfi, âsmân ü zemîn ve mâ-fihî-mâ halk u emriyle vücûd-pezîr olmanın kemâl-i ulûhiyyet ve rubûbiyyetini işbât ider.

Sâdisen, مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ kavlı-i şerîfi, siyâdet ve şamadâniyyetini işbât ve işâret ider.

Ve bu işârâtun muktezâsı, kefereden yedi sınıfı reddür¹⁵⁷ ki, biri dehrîyye, ve biri şeneviye, ve biri 'abede-i nîrân, ve biri 'abede-i evşân, ve biri yehûd,¹⁵⁸ ve biri naşârâ, ve biri şâbiyyedür.

Evvelâ, lafza-i celîl ile dehrîyyeyi red ider.

Şâniyen, [28/a] لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ kavlı-i şerîfiyle¹⁵⁹ şeneviyyeyi red ider.

Şâlisen, الْحَيُّ kavlı-i şerîfiyle¹⁶¹ 'abede-i nîrân, ki âteş-perestlerdür, anları red ider.

Râbi'an, الْقَيُّومُ kavlı-i şerîfiyle, ma'halî ü mekân ve 'adem ü ta'îlî tecvîz iden müşrikîn-i küfr-âyîni red ider.

Hâmisen, لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ kavlı-i şerîfi ile¹⁶³ naşârâ ve yehûddan, 'Mesîhu'bnu'llâh, Uzeyrû'bnu'llâh', ya'nî Hazreti İsâ ve 'Uzeyr Allâh'ın oğludur, uyurlar ve ekl ü şûrb iderler, deyu kâ'il olan müşrikîn-i dūzah-ı mekîni red ider.

Sâdisen, لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ kavlı-i şerîfiyle şâbiyye ve 'abede-i nücûmı¹⁶⁵ red ider.

Sâbi'an, مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ kavlı-i şerîfiyle naşârâdan putlara secde idüp, bunlar bizi Allâh'a takrîbe şefî'lerimizdür, deyu kâil olan küffâr-ı hazelân-ı âşârı red ider.

¹⁵⁶ A - olan.

¹⁵⁷ Hl: red ider.

¹⁵⁸ M: yahûdî.

¹⁵⁹ B: şerîfi ile.

¹⁶⁰ M: الحي القيوم.

¹⁶¹ B: şerîfi ile.

¹⁶² N - لا.

¹⁶³ B ve H.: şerîfiyle

¹⁶⁴ M - لَهُ.

¹⁶⁵ N: nücûbı.

Ve eşnâf-ı mesfûrenüñ tafşîl-i edyân-ı bâtılları, Milel ü Niḥâl'de ve sâir mufaşşalâtta mestûrdur.¹⁶⁶

قَالَ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ kavlı-i şerifinde 'sine', ol¹⁶⁷ nevmdür ki, ana nü'âs daḥî dirler. Ta'rîfi, العین بین النوم واليقظة 169 من قبل الرأس لينة تغشى 168 هو ریح يحيى 168 من قبل الرأس لينة تغشى 169 العین بین النوم واليقظة 169 Ta'rîfi, sine didikleri, kişiye başı tarafından gelür bir riḥ-i ḥafîfdür ki, gözi bürür, ol kimesne uyur¹⁷⁰ uyanık arası olur. Ammâ nevm ki uykudur.¹⁷¹ Ta'rîfi, هو الغشية الثقيلة التي تهجم 172 على القلب فيقطعه عن معرفة الأمور dur. Dimekdür ki,¹⁷³ uyku şol gaşye-i şakîledür ki, kalb üzerine hüçüm ider. Ya'nî ol ağırlıkdur ki, kişinüñ kalbini bürüyüp örter. Ol kimesneyi uyanıklıkta olan nesneleri bilmekden kaç' eyler. Bunuñ¹⁷⁴ bir¹⁷⁵ ta'rîfi daḥî بسبب ترقى 176 النوم حالة طبيعية يعطل منها القوى 176 Ya'nî uyku bir tabî'i ḥâletdür ki, [28/b] buḥârlaruñ dimâğa çıkması sebebiyle kuvâ-yı insânı ta'tîl eyler, dimekdür. İmdi bu ḥâlet, âfât-ı beşeriyeden olup insâna mücib-i kahr ve ta'tîl-i umûra bâdî olmağ-la Cenâb-ı Bâri 'azze şânühü cemî'-i âfât-ı¹⁷⁸ mu'a'tîlâtıdan münezzehdür. Zîrâ Ḥazret-i Allâh Qahhârdur, kendi kahrından müberrâdur. Bu daḥî esrâr-ı Qur'âniyyedendür¹⁷⁹ ki, هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ 180 لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ, 180 هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ 180 لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ kavlı-i şerifiyle 180 ayet-i kerîmesinüñ 'aded-i ḥurûfî müsâvî olmağla¹⁸¹ ayet-i kerîmesi münderic (olmuş olur).¹⁸³

قَالَ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ kavlı-i şerifinde 'semâvât' cem' şîgası vârid olup, 'arz'¹⁸⁴ müfred vâqî' oldığı cem' sebkât itmekle, ma'tûfuñ-'aleyh müfreden¹⁸⁵ zikr olundu. Nitekim 187 جَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ 186 ayetinde daḥî böyle vârid

166 N, Ş, Hl ve B: mesfûrdur.

167 A: evvel.

168 B - يحيى.

169 B: يغشى.

170 B: uyuk.

171 N: uyhudur.

172 B: تهجم.

173 Hl - ki .

174 A: Nevmüñ.

175 B - bir.

176 M: القول.

177 A - dur.

178 A ve Hm: ve.

179 B: Kur'ân'dandır.

180 el-En'âm 6/18.

181 B: olmağla.

182 M: şerifi.

183 B: olmuşdur.

184 B - arz.

185 B ve M: müfred.

186 B: - و .

187 el-En'âm 6/1.

oldı. Bu kavlı-i şerîfün dahî ‘aded-i hurûfî yigirmi üç olup,¹⁸⁸ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْآخِرَةِ¹⁸⁹ âyet-i kerîmesinün ‘aded-i hurûfîyle müsâvî olmağıla, kavlı-i şerîfî, bâtînen bu âyeti mutezamın oldı.

مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ يَعْلَمُ kavlı-i şerîfinün zımında dahî tevâfuğ-ı ‘aded-i hurûf¹⁹⁰ hayşiyetiyle¹⁹¹ 192 وَقَالَ الرَّحْمَانُ قَالَ صَوَابًا¹⁹² âyet-i kerîmesi müste-fâddur.

مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ يَعْلَمُ kavlı-i şerîfiyle murâd ne oldıgında¹⁹³ üç kavlı vardır:

Kavlı-i evvel, emr-i dünyâdan önlerinde olan şeyleri ve emr-i âhiretten verâlarında olan umûrî biliyor demek ola. Bu kavlı, Mücâhid ve ‘Atâ ve Süd-dî’den mervîdür.

Kavlı-i sânî, önlerinde olan âhiret, verâlarında olan dünyâdur. Zîrâ dünyâ verâlarında kalur, demek ola. Bu kavlı, Dahhâk’dan ve Kelbî’den mervîdür.

[29/a] 194Kavlı-i sâlis, مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ ، مَا قَبْلَ خَلْقِهِمْ¹⁹⁵ , وما¹⁹⁶ demek (ola), 197 مَا بَعْدَ خَلْقِهِمْ¹⁹⁸ 199 bu kavlı-i şerîf dahî kâ’ide-i ‘adediye-i mezkûra-i tevâfuğî üzre, 200 وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ²⁰⁰ âyet-i kerîmesini mutezammındur.

وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ kavlı-i şerîfinde, “ilm” ile murâd, ma’lûmdur. Çok kerre olur ki, mef’ûl, maşdar ile²⁰¹ tesmiye olunur. Ve bu kavlı-i şerîfün dahî zımında tesâvî-i ‘aded-i hurûf kâ’idesi üzre 202 وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ²⁰² âyet-i kerîmesi mündericdür.

188 B: olur.

189 el-Kasas 28/70.

190 B ve M: hurûfî.

191 B: حَيْثِيلَهُ.

192 en-Nebe’ 78/38.

193 B: oldı.

194 N ve P: ve.

195 N, P, B ve M: حَلْفِهِمْ.

196 A ve H -: B: ola da.

197 B: حَلْفِهِمْ.

198 N, P, B ve M: حَلْفِهِمْ.

199 M: - ve.

200 el-Bakara 2/231.

201 B: maşdanyile.

202 el-En’âm 6/58.

كُرْسِيَهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ kavlı-i şerîfinün ma'nâsında dağî aqvâl vardır:

Kavl-i evvel, kürsî ile murâd, 'ilmü'llâhdur. Anuñçün üzerinde 'ulûm yazılmış olan şahâife kürrâse dirler. Ve 'ulemâya, evtâd-ı arz²⁰³ didikleri gibi, kürrâsî dağî dirler.

Kavl-i şânî, milket ü saltanat ma'nâsıdır. Zîrâ, 'Arab, mülk-i kadîme, kürsî dirler.

Kavl-i şâlis, kürsî bi-'aynihî bir 'azîmü'l-cüsse incidür ki, semâvât-ı seb' anuñ yanında²⁰⁴ bir kalkana ilkâ olunmuş yedi dirhem gibidür. Ve kürsî dağî 'arş-i 'azîm yanında bir ova yere bırağılan halka gibidür. Binâberîn İmâm-ı şufûf²⁰⁵-ı enbiyâ ve rusûl-i hâdî-i reh-zedân²⁰⁶ hayr-i sübül-i râzdân-ı hakâik-i eşyâ Habîb-i Hudâ rasûl-i kibriyâ 'aleyhi şalevâtü'llâhî te'âlâ Hazretleri sa'âdet ile hadîs-i şerîflerinde. ما الكرسي في جنب العرش إلا كحلقة²⁰⁷ ملقاة في أرض فلاة. وفضل العرش على الكرسي كفضل الفلاة على الحلقة²⁰⁸ deyu buyurdılar. Ya'nî kürsî 'arş yanında degildür illâ bir vâsi' ve hâlî ova yere bırağılan halka gibidür. Ve kürsî üzre 'arşuñ ziyâdeligi, ol vâsi' ovanuñ halkaya ziyâdeligi kadardur,²⁰⁹ demek olur.

Kavl-i râbî', kürsî, bi-'aynihî²¹⁰ 'arş olmaktadır.

[29/b] Ve bu كُرْسِيَهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ kavlı-i şerîfi dağî kâ'ide-i 'adediyye-i mezkûre üzre 211 أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ تَبَارَكَ اللَّهُ أَيَّت-İ kerîmesini mutezammındur.

آدُهُ ، يَتَّقُلُ ، يُوُودُ ma'nâsınadır. كَافِلِي الْعَظِيمِ وَلَا يُؤُودُهُ حَفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ kavlı-i şerîfinde تَقِيلُ ، يُوُودُ ma'nâsınadır. İŞ tâkatını düketdi, dimekdür. Ve تَأُودُهُ²¹² الأمر dirler. أَوْدَا وِ أَوْوَدَا عليه ma'nâsınadır. Cenâb-ı Haq celle şânühü emsâl ü nazâirden münezzehtir ve rif'at-ı ma'âm cihetiyle olmiyan 'uluvv-i ebedî²¹³ ile 'Aliyy, ve kibr ü hacm ile olmiyan 'azamet ve ceberût-i sermediyye ile 'Azîm ma'nâsınadır.²¹⁴

²⁰³ N: عرض.

²⁰⁴ B - yanında.

²⁰⁵ M: şafvet.

²⁰⁶ M: rehrevân.

²⁰⁷ B: حلقة.

²⁰⁸ el-Bikâî, *Masâidü'n-Nazar*, II, 42-43; *el-Fethu'l-Kudsî*, s. 93.

²⁰⁹ M: kadar.

²¹⁰ B - bi-'aynihî.

²¹¹ el-Mü'minûn 23/14.

²¹² B: تُوُودُ.

²¹³ M: eyedi.

²¹⁴ Hl: ma'nâsına.

Bu kavî-i şerîf dahî, kâ'ide-i²¹⁵ 'adediyye-i²¹⁶ mezbûra üzere ²¹⁷ لَهُ وَتَبَارَكَ الَّذِي 218 218 مُلْكِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 218 âyet-i kerîmesini mutezammındur.

Ma'lûm ola ki, fenn-i hikmetde mezkûr olan ittihâduñ aqsâmı vardır. Cinsde olan ittihâda mücânese dirler. Nev'de olana mûmâşeale dirler. Hâşşada olana müşâkele dirler. Keyfde olana müşâbehe dirler. Kemde olana müsâvât dirler ki, 'adedde tesâvîdür.

İmdi, âyetü'l-kürsîden istinbât olunan²¹⁹ âyât-ı kerîme 'ittihâd fi'l-kem-miyye' kabîlinden olmağla muqaddemen zıkr olunan hadîs-i şerîf ki, أعظم آية، هو الله الذي لا إله إلا هو عالم الغيب، وهو العزيز الحكيم²²⁰ (den)²²¹ 222 223 varınca bunun kelimât-ı şerîfesi de²²⁴ kırk dokuz olmağla, âyetü'l-kürsînüñ [30/a] zâbıta-i merķûme üzere bu üç âyet-i kerîmeyi dahî tazammunı, a'zamiyyetine delîl-i kâti'dur.

et-Tefsîr²²⁵

يَا نَفِيَّ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ya'nî mevcûd-ı ilâh yokdur illâ ancak Cenâb-ı²²⁶ Allâh 'azîmü's-şân vardır, bilür,²²⁷ kâdirdür, halkı yaradup nızklandırmak işiyle kâ'imdür.

وَلَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ anı mızganmaklık ve uyumaklık ahz itmez.

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ göklerde ve yerlerde olan şeyler anuñ maħlûkıdır.

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ anuñ katında dilek diler bir kimesne²²⁸ yokdur, illâ ancak anuñ izn ü emriyle vardır.

²¹⁵ A: 'adediyye.

²¹⁶ B ve M - 'adediyye-i.

²¹⁷ B: وَتَبَارَكَ اللهُ.

²¹⁸ ez-Zuhruf 43/85.

²¹⁹ N: olan.

²²⁰ A ve Hm: Haşr'ün.

²²¹ el-Haşr 59/22. B ve H - (den).

²²² el-Haşr 59/24. B ve Hm -.

²²³ P N ve B - (e).

²²⁴ B: şerîfesinde.

²²⁵ B - et-Tefsîr.

²²⁶ B ve M - Cenâb-ı.

²²⁷ B - bilür.

²²⁸ M: kimse.

وَمَا خَلَقَهُمْ بِعَلْمٍ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ öyle Allâhü 'azîmü's-şân ki, göklerde ve yerlerde olan yaratılmışların²²⁹ önlerinde olan dünyâlık işlerini, ve ardlarında olan âhiretlik işlerini bilir.

وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ve öyle Rabb-i 'Alîmdür ki, göklerde ve yerlerde olan cümle mahlûkât, anuñ ma'lûmindan bir şeyi ihâta idemezler²³⁰, illâ dilediği kadar ihâta iderler.

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ anuñ 'ilm ü kudreti, kürsisi, gökleri ve yerleri içine sığışdırmışdır.

وَلَا يُؤُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ öyle Allâhü zü'l-celâl ki, göklerin ve yerlerin²³¹ ve anlarda olan mahlûkâtın hıfz u hırâseti, ana şiklet ü ta'b virmez. Ve ol Allâhü 'azîmü's-şân kendi yüceliği ile²³² 'Aliyy, ve 'azamet-i²³³ heybet ü kudretiyle 'Azîm'dür.

Ve bu tefsîrün hülâşa-i me'âl-i mu'ciz-i maqâli, *Allâhü*²³⁴ *a'lemü bi-murâdihî*, budur ki, fî cihetin²³⁵ mine'l-cihât müsteħakk-ı 'ibâdet²³⁶ ü tât mevçüd ilâh yokdur, illâ ancak Vâcibü'l-vücûd olup ma'bûd-ı bi'l-hakk olan Perverdîgâr-ı bî-nidd ü mişâl²³⁷ Hazret-i İzîd-i bî-zevâl Cenâb-ı Allâhü müte'âl²³⁸ mevçüddür. 'İlmen ve kudreten,²³⁹ hayât-ı ezeliyye ve ebediyye ile Hayy, cemî'-i vücûh-ı nakşdan tenezzüh ve teberri ile **[30/b]** cümle²⁴⁰ kemâlâtın isticmâ'mı müstelzim olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd ile kâim, ve evvelen ve âhîren,²⁴¹ zâhiren²⁴² ve bâtinen²⁴³ kâffe-i mâ-'adâyı muqavvim olan Hazret-i Rabb-i Kayyümdür. Öyle Feyyâz-ı bî-'illet ki, şân-ı âferîdekân olan²⁴⁴ âfet-i hâb²⁴⁵ nerm ü saht anı ahz ve igfâlden berîdür. Öyle Hâlık-ı kevn ü mekân ki,

229 B: yaratılmışlar.

230 A ve P: idemez.

231 N: yerün.

232 B: yüceliğiyle.

233 Hm B ve M: ve.

234 B ve M: te'âlâ.

235 Hm: bi-cihetin.

236 Hl: 'ibâdât.

237 M: ve.

238 B: te'âlâ.

239 B: 'ilm ve kudret.

240 B - cümle.

241 B ve M: ve.

242 P - zâhiren.

243 N: şâne.

244 N - olan.

245 N: cevâb; P: havâb.

güncâyış-pezir-i heft-âsmân ü zemîn olan kâtube-i ma'hlûkât ihyâ-kerde-i irâde-i kudret-i ebediyyesidür. Pîş-i hazretünde ruḥşat-yâb-ı makâle-i şefâ'at bir kimesne yokdur, illâ ancak peygamberândan me'zûn şavb-ı Cenâb-ı ahâdiyyeti olandur. Öyle 'Âlimü'l-gaybi ve 'ş-şehâde ki, anlarıñ hâl-i pîşîn-i âşikâr u nihân-ı umûr-ı dünyeviyyeden olan eşyalarıñ ve dem-pesîn-i hafî ve celî olan kâr-ı uḥreviyyelerin²⁴⁶ 'Âlim ü Dâna'dur. Ve ol Aferidegân-ı ma'lûm Hâzret-i Rabb-i Raḥmân'dan bir şeyi ihâta ve iz'ân kılmazlar, illâ meşiyet-i 'aliyye ve irâde-i seniyyesi te'alluk itdüğü miqdâr-ı dânende vü şinâsendedürler.²⁴⁷ Kürsî-i 'ulûm-i dürriyetü'l-lem'ânîñ heft-âsmân u zemîn zîb-i âgûş-i vüs'atidür. Ve anlarıñ hıfz u hırâseti ana²⁴⁸ bâdî-i şiklet ü kelâl-efzâ-yı tākāt olmaz. Ve ol Hüdâ-yı Mûte'âl celle şânühü 'ani'l-endâdi ve'l-emsâl, 'uluvv-i ulûhiyyet ve vaḥdâniyyetiyle²⁴⁹ 'Aliyy, ve şükûh-i 'azamet ü ceberûtiyle 'Azîm'dür.

جَلّ جلاله، وعمّ نواله، ولا إله غيره. وصلى الله على من هو حبيبه و رسوله و على الآل والأصحاب والتابعين، رضوان الله تعالى عليهم أجمعين²⁵⁰ تم²⁵¹.

Târîḥ-i mu'ammâ-güne berây-i itmâm.²⁵²

لقد كمل ما نمقته²⁵³ في هذه الكراسة بالاعتماد على أقوال من هو الراقي إلى رتبة الأستاذ في بلدة هي صنيعه المصدر لفعل الجهاد، من باب الأول في صرف أمثلة الاجتهاد. فلما تمّ المراد [31a] كبلت أدهم القلم في مصامّ النفاذ²⁵⁴. وأرخته بما لا يورخ أحد، وإن أراد. توضيحه، أن تاريخ الختام هي الغاية الحاوية²⁵⁵ أجزاء معدودات اللواتي في كل جزء منها أثلاث، وأخماس و²⁵⁶ أسداس. وكل جزء من أجزاء الأجزاء، اشتملت أربعة وعشرين جزءاً. فصار قيد الأجزاء المتولدة بعضها من بعض، مشيرة إلى²⁵⁷ ابتداء جمادى الأولى. فُعلم منها أن الغاية التي ذكرناها آنفاً كما احتوت الآحاد والعشرات والمئات المجتمعة من أجزاء أجزائها، كذلك اشتملت²⁵⁸ من أجزاء أجزائها ثمانية آلاف و ست

²⁴⁶ M: uḥreviyyelerine.

²⁴⁷ M: şinâsendedür.

²⁴⁸ B: ki; M: egcr.

²⁴⁹ B, N ve M: vaḥdâniyyete.

²⁵⁰ (Ululuğu çok yüce oldu, ihsanı her şeyi kuşattı, O'dan başka hiçbir tanrı yoktur. Allah, sevgilisi ve elçisi olana, ailesine, dostlarına ve izleyenlerine salat etsin. Allah'ın hoşnutluğu onların tümüne olsun.)

²⁵¹ N + (Bittî.).

²⁵² Hm+Târîḥ-i mu'ammâ-güne berây-i itmâm.

²⁵³ B: نقمته.

²⁵⁴ B: المنفاذ.

²⁵⁵ B: الحادية.

²⁵⁶ B, Hl, P ve Ş: - و.

²⁵⁷ P - إلى.

²⁵⁸ B: شملت.

مائة وأربعين جزءاً. فصار الاختتام في قبيل آخر جزء العاشر من أجزاء الأجزاء بعد مضي الأساس الأربعة من جزء من الأجزاء²⁵⁹ التي حوت²⁶⁰ كلها تلك الغايات²⁶¹. وهي غاية سنين الهجرة المعدودة بالمئات²⁶² العشرة المتقدمة على المائة التي عقبها دون قبل وراء العدد. وبهذا النمط²⁶³، يُعلم المد. وخذ هذا التوضيح صريحاً وكن به فريحا²⁶⁴.

تمت بعون الله²⁶⁵.

259 B: (بعد مضي الأساس الأربعة من جزء من الأجزاء) -

260 B: حوت

261 Hm: الغاية.

262 B: مائة.

263 B: هذا اللفظ.

264 N [(إلى) (وخذ هذا التوضيح صريحاً وكن به فريحا) - من (لقد كمل ما تمقته)] .

"Bu kitapçıkta, birinci derecede, çeşitli faaliyetlerin yapıldığı yer ve cihad işinin merkezi olan bölgede, üstad derecesine ulaşmış olanların sözlerine dayanarak yazdıklarım bitti. Maksat hasil olunca, kalem atını, bitiş noktasına yönelttim. Ona, istese de hiçbir kimsenin düşüremeyeceği şekilde, bir tarih düşürdüm. Bunun açıklaması şudur: Bitiş tarihi, her biri üçte bir, beşte bir ve altıda biri bölümlerden oluşan belirli bölümleri kapsamaktadır. Bu bölümlerin bölümlerinden her biri, yirmi dört bölümü içermektedir. Böylece bu birbirinden kaynaklanan bölümlerin kaydı, Cümâde'l-ülâ'nın başına işaret eder oldu. Bundan, az önce zikrettiğimiz gayenin, az önce derecesinin bölümlerinden meydana gelen birleri, onlan ve yüzleri kapsadığı gibi, bölümlerinin bölümlerinin bölümlerinden sekiz bin altı yüz kırk bölümü kapsadığı da bilinir. Böylece bitiş tarihi, bütün bu gayeleri kapsayan (bölümlerden bir bölümün dört tane altında birinin bitmesinden sonra) bölümlerinin bölümlerinin bölümlerinden onuncu bölümün sonunun hemen öncesinde gerçekleşmiş olmaktadır. Bu, on tane yüzyılı takip eden yüz hicri yılının sonudur. Bu şekilde zaman bilinir. Bu izahı, açık kabul et ve bununla sevin. Allah'ın yardımıyla tamamlandı."

265 Hl + تمت بعون الله

Bâyezid nüshası istinsah kaydı: تمت كتابة هذه النسخة الشريفة عن يد أضعف عباد الله السيد فيض الله بن السيد محمد بن السيد إبراهيم الروسحقي عفا الله تعالى عنهم ورضي، في أواخر محرم الحرام لسنة ثنتين وسبعين ومائة وألف من هجرة من له كمال العز والمجد والشرف، عليه أفضل الصلاة والسلام ألف ألف ألف من الزايفي olan Ruscuklu Seyyid Feyzullah b. Seyyid Muhammed b. Seyyid İbrâhîm'in -Allah onlan affetsin ve onlardan razı olsun- eliyle, izzet, şeref ve soyluluğun en üst derecesinin kendisinin olan Zat'ın, O'na binlerce salat ve selam olsun, hicretinden sonraki 1172 yılının Muharrem ayının sonlarında tamamlandı.)

Pertevniyal istinsah kaydı: وقع الفراغ من تحرير هذه الكراسة الشريفة في اليوم السابع والعشرين من رجب الفرد لسنة خمس وسبعين ومائة وألف، يد أقر العباد حسن بن حسين بن علي، غفر الله تعالى لهم ولجميع المسلمين والمسلمات برحمتك يا أرحم الراحمين. وصلى الله تعالى على رسوله وآله وصحبه أجمعين (Bu değerli kitapçığın yazımının bitimi, kullann en faki-rî olan Hasan b. Hüseyin b. Ali'nin eliyle, 1175 yılının Receb'inin yirmi yedinci günü gerçekleşti. Allah Teala, onlan ve, kadın-erkek, bütün Müslümanları bağışlasın. Rahmetinle, ey merhamet edenlerin en merhametlisi! Allah Teala elçisine, ailesine ve dostlarına, hepsine salat etsin.)